

Hanna Marczevska-Zagdańska

Warszawa

Stany Zjednoczone a wojna sowiecko-fińska 1939–1940

30 listopada 1939 r. zbrojne oddziały Związku Sowieckiego zaatakowały sąsiednią Finlandię, rozpoczynając tym samym trwającą do 12 marca 1940 r. wojnę sowiecko-fińską, zwaną w historiografii wojną zimową. Bezpośrednim pretekstem była odmowa rządu w Helsinkach odstąpienia Moskwie terenów wzdłuż południowo-wschodniej granicy Finlandii, gwarantowanych traktatem pokojowym w Dorpacie z 1920 r. W rzeczywistości stanowiła ona ważny początkowy etap wytyczenia sowieckiej strefy wpływów, zainicjowany tajnymi klauzulami paktu Ribbentrop–Mołotow i poprzedzony wkroczeniem i zbrojnym zajęciem przez Armię Czerwoną wschodnich ziem Polski 17 września 1939 r. oraz ustanowieniem sowieckich baz wojskowych w Estonii, na Łotwie i Litwie we wrześniu i październiku 1939 r.

Sowiecka agresja na Finlandię¹ wywołała w Stanach Zjednoczonych, a szczególnie wśród społeczeństwa amerykańskiego, niespodziewane ożywienie, aktywizację w okazywaniu wyrazów sympatii, zrozumienia i poparcia dla małego, 4-milionowego narodu dalekiej północy. Był to niezwykle fenomen. Reakcje amerykańskie były wyjątkowe i jedyne w swoim rodzaju. Początkowe niemalże zaangażowanie administracji Roosevelta po stronie „brave little Finland” zładnie zapowiadać mogło generalną zmianę w amerykańskiej polityce wobec Związku Sowieckiego².

Już na początku października 1939 r. ambasador amerykański w Moskwie, Laurance Steinhardt, w raporcie do Waszyngtonu pisał: „Uważam za wielce prawdopodobne, że rząd sowiecki po satysfakcjonującym dla siebie uregulowaniu relacji z krajami bałtyckimi podejmie starania zmuszenia Finlandii do podjęcia politycznych negocjacji w celu zabezpieczenia baz dla lotnic-

¹ O polityce mocarstw wobec wojny zimowej pisali m.in.: G. A. Gripenberg, *Finland and the Great Powers. Memoirs of a Diplomat*, translated from the Swedish with an introduction by A. T. Anderson, University of Nebraska Press 1965; M. Jacobson, *The Diplomacy of the Winter War. An Account of the Russo-Finish War 1939–1940*, Cambridge Ma. 1961; V. Tanner, *The Winter War. Finland against Russia 1939–1940*, Stanford 1950. W języku polskim: J. Żmudzki, *Finlandia w polityce mocarstw 1939–1944*, Przemysł 1998; A. Kasty, *Finlandia w polityce mocarstw 1939–1940*, Kraków 1993.

² Polityce amerykańskiej wobec konfliktu sowiecko-fińskiego poświęcone zostały monografie: T. B. Jacobs, *America and the Winter War, 1939–1940*, New York 1981; A. Schwartz, *America and the Russo-Finish War*, Washington 1975; R. Sobel, *The Origins of Interventionism. The United States and the Russo-Finish War*, New York 1960.

twą i marynarkę sowiecką na wyspach fińskich w okolicy miasta Kronsztad i być może Hanko. Niewykluczone też jest podjęcie rozmów na temat zarządzania wyspami alandzkimi³.

Owe przypuszczenia sprawdziły się dwa dni później, kiedy amerykański poseł w Helsinkach, Arthur Schoenfeld, został poinformowany przez fińskiego ministra spraw zagranicznych, Eljasa Erkkö, o złożonym przez Kreml „zaproszeniu” na rozmowy do Moskwy. Rząd fiński, podejmując akceptującą decyzję, upoważnił swojego posła w Szwecji, Juhani Paasikivi, do prowadzenia negocjacji. Schoenfeld w raporcie do Waszyngtonu zwracał uwagę na duże doświadczenie w sprawach rosyjskich udającego się do Moskwy fińskiego negocjatora. Już w 1920 r. Paasikivi uczestniczył w Dorpacie w dwustronnych rozmowach nad traktatem pokojowym, wieńczącym działania wojenne między Finlandią a Rosją⁴.

W obliczu zbliżającego się realnego już zagrożenia ze strony Związku Sowieckiego rząd fiński zintensyfikował trwające od lata 1939 r. starania o zdobycie przychylności i pomocy Stanów Zjednoczonych. Poseł fiński w Waszyngtonie, Hjalmar Procopé, w trakcie rozmów przeprowadzanych m.in. z Cordellem Hullem 5 i 7 października oraz Adolfem Berlem 6 października koncentrował się przede wszystkim na dwóch najistotniejszych kwestiach.

Pierwsza dotyczyła kredytów oraz zakupu broni, amunicji i sprzętu wojennego. Zgodnie z wszelkimi składanymi przez Helsinki deklaracjami, Finowie nie zamierzali poddać się dyktatorowi Kremla, a gotowi byli bronić swej suwerenności i niepodległości. Już 15 września Procopé wystąpił do rządu amerykańskiego z prośbą o udzielenie pożyczki w wysokości 40–50 mln dol. Odesłany został wówczas przez Hulla na bezpośrednie rozmowy do Henry’ego Morgenthaua, sekretarza skarbu, oraz Jessego Jonesa, dyrektora Reconstruction Finance Corporation. Rząd amerykański nie widział formalnych przeszkód, o czym informował list Hulla z 4 października, by Finowie otrzymali kredyt i nabywali w Stanach Zjednoczonych broń, amunicję i inne środki wojenne. Pod tym względem status Finlandii był wyjątkowy. Kraj ten jako jedyny spłacał regularnie i w całości swe długi zaciągnięte w Stanach Zjednoczonych w czasie pierwszej wojny światowej, zaskarbiając sobie tym samym nadzwyczajną przychylność i życzliwość Amerykanów. Finów nie obowiązywała restrykcyjna ustawa Johnsa z 1934 r. nałożona na pozostałych amerykańskich nierzetelnych wierzycieli. Finowie mogli zatem dokonywać zakupów np. samolotów, choć nie bezpośrednio od rządu amerykańskiego (tego zabraniała obowiązująca jeszcze ustawa o neutralności z 1937 r.), ale od prywatnych przedsiębiorców, pod warunkiem uzyskania odpowiedniej licencji i z wyłączeniem technologii objętych tajemnicą. Od kwietnia 1939 r. w Waszyngtonie przebywał specjalny wysłannik Helsinek, płk Paavo Talvela, z misją zbadania na miejscu możliwości zakupów⁵.

Druga kwestia — natury politycznej — omawiana przez Procopé’a z przedstawicielami Departamentu Stanu wiązała się z prośbą rządu helsińskiego, powtarzaną kilkakrotnie od wiosny 1939 r. o amerykańskie dyplomatyczne wstawiennictwo na Kremlu w celu tonowania i hamowania sowieckich żądań, w tym zwłaszcza terytorialnych wobec Finlandii. Mimo że 10 kwietnia 1939 r. Hull bardzo wyraźnie określił amerykańskie stanowisko w tej kwestii, Finowie nie rezygnowali z dalszych zabiegów, upatrując w nich jedyną szansę. Sekretarz stanu wyraził wówczas sympatię wobec Finów i smutek z powodu zaistniałych kontrowersji ze Związkiem

³ The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 4 X 1939, w: *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers* (dalej: FRUS), 1939, v. I, Washington 1956, s. 958–959.

⁴ The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 6 X 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 960.

⁵ The Finnish Minister (Procopé) to the Secretary of State, Washington 17 IV 1939, Memorandum of Conversation by the Secretary of State, Washington 15 IX 1939, The Secretary of State to the Finnish Minister (Procopé), Washington 4 X 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 954, 956, 957.

Sowieckim. Jednakże odwołując się do amerykańskiej zasady niemieszania się w międzynarodowe spory, odmówił omawiania tej sprawy z rządem sowieckim. Stanowisko swoje powtórzył 5 października, przeciwstawiając się stanowczo angażowaniu administracji Roosevelta w działania nienależące do jej prerogatyw. Zdania swojego nie zmienił i 7 października, tłumacząc, że nie może wciągać rządu amerykańskiego w spory międzynarodowe. Przestrzegał też przed ewentualnym szumem czy rozgłosem wokół sprawy, który mógł przynieść jedynie szkody — np. usztywnienie stanowiska sowieckiego⁶.

Procopé przekonywał zatem asystenta sekretarza stanu Berle'a, by Stany Zjednoczone, które miały moralne wpływy na Kremlu, ujęły się za Finlandią, swoim szczególnym przyjacielem. „Najbardziej dramatyczny moment dnia — pisał Berle 6 października — nastąpił, gdy przyszedł Procopé. Jego rząd został zaproszony do wysłania ministra spraw zagranicznych do Moskwy oczywiście na kapitulację — podobnie jak Estonia, Łotwa i Litwa zostały do tego zmuszone. Może to oznaczać koniec Finlandii”. Berle, mimo braku możliwości działania, zdawał się wykazywać najwięcej zrozumienia i współczucia dla zaprzyjaźnionego posła fińskiego. Był szczerym i oddanym sympatykiem narodu fińskiego, odkąd jako członek konferencji pokojowej w Paryżu po I wojnie światowej i amerykański ekspert od spraw Rosji i krajów bałtyckich bronił praw Finlandii do niepodległości⁷.

Z pomocą Finlandii w pozyskaniu przychylności administracji Roosevelta przyszły też pozostałe kraje skandynawskie. Zakrojona na szeroką skalę akcja dyplomatyczna tych państw miała na celu przekonanie prezydenta Roosevelta do akcji mediacyjnych. Szczególnie zaniepokojona wydawała się być Szwecja, dla której pretensje sowieckie do wysp alandzkich leżących w pobliżu stolicy państwa — Sztokholmu stanowiły poważne niebezpieczeństwo. Poseł szwedzki w Waszyngtonie, Wollnar Boström, spotkał się w tej sprawie z Hullem 10 października, a dzień później z Jay'em Pierrepontem Moffatem, szefem Wydziału Europejskiego Departamentu Stanu, i prezydentem Rooseveltem, aby przekazać osobisty list zawierający prośbę następcy tronu, księcia Gustawa Adolfa. Równoległe szwedzki minister spraw zagranicznych Rickard Sandler w rozmowie z amerykańskim posłem w Sztokholmie Sterlingiem wyraził nadzieję, że słowa największego neutralnego mocarstwa wywrą nacisk powstrzymujący agresywne działania Kremla. Podobne apele w imieniu swoich rządów złożyli w Departamencie Stanu norweski poseł Wilhelm Munthe de Morgenstjerne oraz duński poseł Henrik de Kauffmann. Finlandia do końca nie pozostawała też bierna. 11 października Procopé w trakcie osobistego spotkania z prezydentem Rooseveltem przedłożył apel o pomoc od prezydenta Finlandii Kyosti Kalio⁸.

Uginając się pod ciężarem prośb i apeli prezydent USA, wbrew stanowisku sekretarza stanu i na przekór pierwotnym własnym słowom o zerowym swoim wpływie na polityków Kremla, zdecydował się jednak na wysłanie 11 października, tj. w dniu przyjazdu delegacji fińskiej do Moskwy, osobistego posłania na ręce Michaiła Kalinina. Wiedział przy tym, że poparcie dla małej, wzbudzającej sympatię Finlandii zostanie dobrze przyjęte przez społeczeństwo amery-

⁶ Memorandum of Conversation by the Secretary of State, Washington 10 IV 1939, 5 X 1939, 7 X 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 953–954, 959, 960–961.

⁷ *Navigating the Rapids, 1918–1971. From the Papers of Adolf Berle*, ed. B. Bishop Berle, New York 1972, s. 6–14, 263–264.

⁸ C. Hull, *The Memoirs of Cordell Hull*, London 1948, v. I, s. 702–703; *The Moffat Papers. Selections From the Diplomatic Journals of Jay Pierrepont Moffat*, ed. N. H. Hooker, Cambridge Ma. 1956, s. 296–272; Memorandum of Conversation by the Chief of the Division of European Affairs (Moffat), Washington 11 X 1939, [Annex] The Crown Prince of Sweden (Gustaw Adolf) to President Roosevelt, w: FRUS 1939, v. I, s. 965–966.

kańskie. Rosyjska ekspansja niepokoiła nawet najbardziej zagorzałych zwolenników izolacjonizmu. „The New York Times” przewidywał nawet, że agresja sowiecka na Finlandię wywoła w Stanach Zjednoczonych falę oburzenia znacznie większą, niż wywołała agresja sowiecka na Polskę⁹.

W posłaniu do Kalinina prezydent, odwołując się do amerykańsko–sowieckich kontaktów i nawiązania stosunków dyplomatycznych w 1933 r., wyraził nadzieję potraktowania Finlandii przez Związek Sowiecki w sposób przyjazny, w niczym nie naruszający stosunków sąsiedzkich i suwerenności. Odpowiedź Kalinina, wystosowana 16 października, dzień po zakończeniu pierwszej tury rozmów w Moskwie, uprzejma, choć zdawkowa, a nawet pokrętna, skrywała prawdziwe intencje Kremla. Kładła nacisk przede wszystkim na dotychczasowe dobre relacje fińsko–sowieckie, na uznanie w 1917 r. przez rząd Lenina niepodległej Finlandii oraz na traktat pokojowy z 1920 r. Zapowiadała kontynuację zainicjowanej przed laty dobrosąsiedzkiej linii działania¹⁰.

Nie mówiła natomiast nic o twardych i ciężkich warunkach już postawionych Paasikiviemu na Kremlu, a znanych dobrze administracji Roosevelta z raportów przesłanych 13 października z Helsinek przez posła Schoenfelda i z Moskwy przez ambasadora Steinhardta. Rosjanie zażądali od Finów oprócz podpisania paktu wzajemnej pomocy na wzór tych z Estonią, Łotwą, i Litwą, fińskich wysp wokół Kronsztadu, cesji fińskiej części półwyspu rybackiego, udostępnienia Hanko pod bazę sowiecką liczącą 5 tys. żołnierzy oraz obszaru wzdłuż wybrzeża zatoki fińskiej między Leningradem a Wyborgiem. W zamian, jak pisał Steinhardt, Stalin oferował niewielką rekompensatę w Karelii wzdłuż granicy ze Związkiem Sowieckim. Celem zaś — oficjalnie propagowanym przez Kreml — miało być zagwarantowanie bezpieczeństwa Leningradu leżącego zaledwie 20 kilometrów od brzegu i narażonego na otwarty atak od strony pełnego morza przez niekontrolowaną zatokę fińską¹¹. „Oburzające żądania — pisał 20 października poseł amerykański w Sztokholmie Sterling po rozmowie z Sandlerem — są całkowicie czytelne dla Finów. Nie tylko naruszają integralność i suwerenność, ale także łamią polityczną niezależność”¹².

Szwedzki minister spraw zagranicznych wobec braku widocznych dotychczasowych efektów jeszcze raz zwrócił się z prośbą do przedstawiciela USA o kolejne posłanie amerykańskiego prezydenta do Rosjan. Roosevelt jednak zdawał się dostrzegać sowiecką determinację i nieustępliwość, której ostrożne i łagodne słowa nie były już w stanie zmienić. Bardziej zaś kategoryczne działania sprzeczne były z dotychczasową neutralną polityką Stanów Zjednoczonych. Za namową jednak argentyńskiego ministra spraw zagranicznych Roosevelt wysłał 18 października na ręce króla Gustawa V specjalny telegram do uczestników konferencji skandynawskiej w Sztokholmie, tzn. do królów Szwecji, Danii i Norwegii oraz prezydenta Finlandii, w którym wyraził solidarność z państwami neutralnymi w ich prawach i interesach¹³.

⁹ „New York Times”, 12 X 1939, s. 1.

¹⁰ President of the United States (Roosevelt) to the President of the Presidium of the Supreme Soviet of U. S. S. R. (Kalinin), Washington 11 X 1939, President of the Presidium of the Supreme Soviet of U. S. S. R (Kalinin) to Roosevelt, Moscow 16 X 1939, w: *Documents on American Foreign Relations* (dalej: DAFR), v. II, ed. S. Sh. Jones, D. P. Myers, Boston 1940, s. 382–383.

¹¹ V. Tanner, op. cit., s. 25–35; The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 13 X 1939, The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 13 X 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 970–972.

¹² The Minister in Sweden (Sterling) to the Secretary of State, Stockholm 20 X 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 977.

¹³ M. Jacobson, op. cit., s. 120–122; C. Hull, op. cit., s. 703–704.

Więcej nie zabierał publicznie głosu aż do czasu wybuchu wojny sowiecko-fińskiej. Nawet gdy w czasie drugiej tury rozmów w Moskwie w dniach 23–25 października władze sowieckie rozszerzyły żądania o przesmyk karelski oraz udział w remilitaryzacji Alandów, Hull ucinał wszelkie próby o kolejne posłanie Roosevelta do Rosjan. „Prezydent uważa — pisał sekretarz stanu do swego posła w Szwecji — że jego posłania do Kalinina z 11 października, jak i do króla szwedzkiego w czasie konferencji w Sztokholmie wyczerpały wszystkie dostępne środki pomocne w negocjacjach fińsko-sowieckich”¹⁴.

Niemniej jednak władze sowieckie nie mogły zapomnieć i darować Rooseveltowi nawet tego jednego apelu. Władimir Mołotow, przemawiając 31 października na nadzwyczajnej sesji Rady Najwyższej i poruszając wiele problemów polityki zagranicznej, m.in. oskarżył amerykańskiego prezydenta o pogwałcenie neutralności. Radził też Amerykanom, by zamiast martwić się o uznaną przez Rosjan niepodległość Finlandii, zajęli się bardziej Filipinami i Kubą, które wbrew swej woli niepodległości od USA jeszcze nie otrzymały. Słowa te wyraźnie dotknęły ambasadora amerykańskiego w Moskwie, Steinhardta. W jednym z raportów pozwolił sobie na wyjątkowy jak dla siebie sarkazm. „Pominięcie — napisał — kwestii Hanko w przemówieniu Mołotowa może sugerować chęć do kompromisu, o ile Kreml nie zaproponuje Filipinom przyjaznej kooperacji”¹⁵. Słów oburzenia nie brakowało również w Kongresie. Kongresman John McCormack, demokrat z Massachusetts, żądał nawet na znak protestu natychmiastowego wycofania ambasadora amerykańskiego z Moskwy¹⁶.

Roosevelt nie reagował otwarcie na wyraźne zaczepki strony sowieckiej. Nawet wtedy, gdy stosunki sowiecko-amerykańskie jeszcze bardziej ochłodziły się po incydencie z frachtowcem amerykańskim „City of Flint”. Statek ten, płynący do Wielkiej Brytanii, został internowany przez Niemców i był przetrzymywany pod koniec października przez pięć dni w Murmańsku. Steinhardtowi odmówiono wejścia na pokład oraz skomunikowania się z załogą. Departament Stanu, żądając od Kremla wyjaśnień, ograniczył się jedynie do wyrażenia zaskoczenia tak rządu, jak i narodu amerykańskiego. Na znak protestu i dezaprobaty Hull powstrzymał się od rutynowego przesłania życzeń w rocznicę rewolucji październikowej, pozostawiając działanie to wyłącznie w gestii ambasadora¹⁷. Roosevelt zapytany 3 listopada na konferencji prasowej o komentarz stwierdził, że nie uważa za właściwe, by złe zachowanie jednej strony musiało pociągać za sobą analogiczne złe zachowanie drugiej. Przy innej zaś okazji, w liście do Hulla i Wel-

¹⁴ V. Tanner, op. cit., s. 36–56; The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 26 X 1939, The Minister in Sweden (Sterling) to the Secretary of State, Stockholm 27 X 1939, The Secretary of State to the Minister in Sweden (Sterling), Washington 28 X 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 980–983.

¹⁵ The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 1 XI 1939 2 a. m., 1 p. m., 10 p. m., w: FRUS 1939, v. I, s. 986–987; *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Soviet Union 1933–1939* (dalej: FRUS. SU 1933–1939), Washington 1952, s. 785–790; Extracts from a Speech by Molotov to the Fifth (Extraordinary) Session of the Supreme Soviet on the Partition of Poland and Soviet Foreign Relations, w: *Soviets Documents on Foreign Policy 1917–1941* (dalej: SDFP), ed. J. De-gras, v. III 1933–1941, Oxford 1953, s. 388–400.

¹⁶ T. R. Jacobs, op. cit., s. 47; Th. R. Maddux, *Years of a Estrangement. American Relations with the Soviet Union, 1933–1941*, Tallahassee 1980, s. 117–118.

¹⁷ C. Hull, op. cit., s. 705; The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 24 X, 25 X, 26 X, 27 X, 28 X, 29 X 1939, The Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt), Washington 24 X, 25 X, 31 X 1939, w: FRUS. SU 1933–1939, s. 985–989, 992–1000, 1006–1007.

lesa, pisał: „Nie możemy sobie pozwolić, by na niegrzeczność Stalina, Kalinina i Mołotowa odpowiadać taką samą niegrzecznością”¹⁸.

Spokój, opanowanie, ostrożność przyniosły Rooseveltowi wymierne sukcesy w kraju. Kongres, który jeszcze w kwietniu 1939 r., zaraz po zajęciu przez Hitlera Czechosłowacji, odrzucał stanowczo wszelkie propozycje modyfikujące ustawę neutralności, zwołany na nadzwyczajnej sesji we wrześniu po agresji niemieckiej na Polskę, zatwierdził zmiany, przegłosowując w Senacie 27 października głosami 63: 30, a w Izbie Reprezentantów 2 listopada głosami 243: 181 nową ustawę o neutralności z 1939 r. Znosiła ona embargo na broń i amunicję, choć zachowywała restrykcje kredytowe oraz zakazy podróży obywateli, jak i wpływania statków amerykańskich do stref wojennych od Hiszpanii po Bałtyk, włączając w to porty państw neutralnych. Historyk amerykański Wayne Cole uznał nową ustawę za ważną część polityki Roosevelta skrócenia wojny (*aid-short war policy*)¹⁹. Niewątpliwie do jej zmiany przyczyniły się także bieżące relacje sowiecko-amerykańskie. „Washington Post” uznał, że „toporna impertynencja” Mołotowa powiększyła grono zwolenników rewizji ustawodawstwa. Nieprzychylny do tej pory zmianom kongresman McCormack nawoływał: „Nie pozwolimy, by nasze prawo wzmocniło siły przeciwko Bogu. Nie karzmy tych, którzy opowiadają się za chrześcijaństwem i demokracją. Nie wspierajmy ateistycznych dyktatorów”²⁰. Sondáže przeprowadzone przez Amerykański Instytut Badania Opinii Publicznej 8 listopada wykazały 62-procentowe poparcie Amerykanów dla zmian w prawodawstwie, a jedynie 27-procentowy sprzeciw²¹. Finlandia zatem w nadchodzącej już wojnie, jak się mogło wydawać, miała daleko większe szanse na pomoc amerykańską niż Polska we wrześniu 1939 r.

W tym czasie trwała w Moskwie ostatnia już, trzecia tura rozmów, rozpoczęta 3 listopada, a zakończona 11 listopada²². Delegacja fińska, choć upoważniona przez rząd Aimo Cajandera do poważnych ustępstw, zobligowana została do stanowczej odmowy wyrażenia zgody na stacjonowanie wojsk sowieckich na terenie Finlandii i na udostępnianie obszarów fińskich pod bazy sowieckie. Zatem pełne pogroźek przemówienie Mołotowa, którego celem, jak demaskował Steinhardt, była próba sterroryzowania i zastraszenia Finów, nie przyniosło zamierzonego efektu²³. Stanowisko fińskie nawet mocniej ugruntowało się po przedłożonej przez Rosjan, pełnej hipokryzji, propozycji wydzierzawienia lub odkupienia całego półwyspu Hanko. Impas w rozmowach, prowadzący w konsekwencji do zerwania negocjacji, wpłynął na dalsze gwałtowne pogorszenie się relacji sowiecko-fińskich. Pierwsze sowieckie uderzenie — propagandowe — nastąpiło po chwilowej ciszy 26 listopada, gdy — jak donosił z Moskwy chargé amerykański Thurston — „Prawda” przypuściła atak na premiera Finlandii, przyrównując go do cyrkowego clowna. Dzień później ta sama gazeta — odnotowywał Thurston — rozpisywała się o rzekomym prowokacyjnym ostrzelaniu przygranicznych oddziałów sowieckich przez fińskich żołnierzy i o złożeniu oficjalnego sowieckiego protestu w tej sprawie²⁴. Dla autorów *The United States*

¹⁸ F. D. R. to Cordell Hull and Sumner Welles, The White House 22 XII 1939, F. D. R. to Sumner Welles, The White House 12 I 1940, *F. D. R. His Personal Letters, 1928–1945*, v. II, ed. E. Roosevelt, New York 1950, s. 974, 987–988.

¹⁹ W. S. Cole, *Roosevelt and the Isolationist 1932–1945*, Nebraska 1983, s. 310–330.

²⁰ Cyt. za: T. B. Jacobs, op. cit., s. 46–47.

²¹ *Public Opinion 1935–1946*, ed. H. Cantril, Princeton NJ 1951, s. 1159.

²² V. Tanner, op. cit. s. 57–72.

²³ The Ambassador to the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 3 XI 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 991–992.

²⁴ The Chargé in the Soviet Union (Thurston) to the Secretary of State, Moscow 26 XI, 27 XI, 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 999–1000.

in *World Affairs* owe sowieckie zabiegi przypominały jako żywo kampanię nazistowską rozpętaną wcześniej przeciwko Austrii, Czechosłowacji czy Polsce²⁵.

28 listopada, według relacji Hulla, Departament Stanu został zaalarmowany telefonicznie przez Williama Bullitta z Paryża o wypowiedzeniu przez Związek Sowiecki paktu o nieagresji z Finlandią oraz uprzedzony o spodziewanej już wkrótce sowieckiej agresji zbrojnej. Bullitt apelował o natychmiastowe podjęcie przez administrację Roosevelta możliwych jeszcze działań. W tym czasie Procopé w rozmowie z Moffattem wyrażał nadzieję na amerykańskie wstawiennictwo. Z Moffattem rozmawiali też w tej sprawie posłowie Danii, Norwegii i Szwecji. Po naradach w Departamencie Stanu, wykluczających m.in. kolejny bezpośredni apel prezydenta, Hull, Moffat, Welles i Berle zredagowali 29 listopada w imieniu rządu amerykańskiego propozycję przesłaną do Helsinek i Moskwy — pośrednictwa USA (*good offices*) w celu pokojowego rozwiązania kwestii spornych między Związkiem Sowieckim a Finlandią, bez włączania się jednak w meritum dyskusji. Berle nie wierzył już w skuteczność tych działań, notując w swoim dzienniku: „wątpię, czy rzeczywiście odegra to jakąś pozytywną rolę”. Finowie przyjęli propozycję z wdzięcznością, Rosjanie natomiast odrzucili ją, tłumacząc, że skończył się czas na dyskusję²⁶. 30 listopada 1939 r. pierwsze bomby sowieckie spadły na Helsinki.

Roosevelt, oburzony sowieckimi działaniami, nieoficjalnie swą dezaprobatę wyrażał ostro i otwarcie. W liście do posła amerykańskiego w Grecji, Lincolna MacVeaga, atak sowiecki określił mianem strasznego gwałtu (*dreadful rape*), a w liście do ambasadora amerykańskiego w Japonii, Josepha Grewa, mianem horroru wywołującego złość (*angry*) wszystkich Amerykanów²⁷. Jednak w oficjalnym oświadczeniu przedstawionym na konferencji prasowej 1 grudnia wyraźnie starał się wyważać każde wypowiedziane słowo, wystrzegając się mocniejszych określeń, jak np. słowa „agresja”. Mówił zatem o szoku rządu i społeczeństwa amerykańskiego spowodowanym wielkim nieszczęściem dla świata, tj. bombardowaniem przez Związek Sowiecki Finlandii, kraju, którego honorowe i pokojowe zachowania wzbudzały szacunek i serdeczne uczucia każdego Amerykanina. Rozprzestrzenianie się niczym nieusprawiedliwionej (*wanton*) siły zbrojnej uznał za tragedię, wyrażając jednocześnie nadzieję wszystkich narodów miłujących pokój na szybkie przywrócenie prawa i porządku²⁸. Podobnie też jak w przypadku niemieckiego ataku na Polskę wydał odrębne apele do rządu w Helsinkach i Moskwie o powstrzymanie się od bombardowania niewinnej ludności cywilnej, aktu — jak określił — nieludzkiego i barbarzyńskiego²⁹.

2 grudnia Roosevelt zwrócił się dodatkowo z prośbą do amerykańskich producentów o nieprzedawanie samolotów i części samolotowych wszystkim tym, którzy wywołując wojnę, bombardują ludność cywilną³⁰. Rosja nie była wymieniona *expresis verbis*. W domyśle apel dotyczył zarówno Niemiec, Japonii, jak i Związku Sowieckiego. 15 grudnia dokument rozszerzony został o kluczowe surowce wojenne aluminium i molibden, a na początku stycznia o ropę i złom.

²⁵ *The United States in World Affairs. An Account of American Foreign Relations 1939* (dalej: USWA), W. H. Shepardson, W. O. Scroggs, New York 1940, s. 281.

²⁶ C. Hull, op. cit., 705–706; *Moffat Papers...*, s. 279–280; *Navigating the Rapids...*, s. 273.

²⁷ F. D. R. to Joseph C. Grew in Tokyo, The White House 30 XI 1939, F. D. R. to Lincoln MacVeagh in Athens, The White House 1 XII 1939, *F. D. R. Letters 1928–1945*, v. II, s. 961.

²⁸ Statement on the Conflict Between Russia and Finland, 1 XII 1939, *The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt* (dalej: PPA FDR), ed. Samuel I. Rosenman, v. 1939, s. 587–588.

²⁹ The President Appeals to Russia and Finland to Desist from Bombing of Civilans, 1 XII 1939, w: PPA FDR, v. 1939, s. 588.

³⁰ The President Suggests to Manufacturers Not to Sell Airplanes to Belligerents Who Bomb Civilian, 2 XII 1939, w: PPA FDR, v. 1939, s. 589.

To moralne embargo, całkowicie dobrowolne, polegające na samopowstrzymaniu się od sprzedaży, nie było niczym nowym w amerykańskiej polityce. Ogłoszone zostało po raz pierwszy w okresie wojny włosko–etiopskiej w 1936 r. i dotyczyło sprzedaży ropy Benito Mussoliniemu. Efekty — w obu przypadkach podobne — były dalekie od oczekiwanych pomimo ograniczenia sprzedaży, wycofania amerykańskich inżynierów i ekspertów ze Związku Sowieckiego oraz sowieckich przedstawicieli handlowych z USA.

Nie zastosowano natomiast wobec konfliktu sowiecko–fińskiego, oficjalnie niewypowiedzianego, ustawy o neutralności, nie chcąc — jak podkreślał Hull — uczynić ze Związku Sowieckiego oficjalnej strony walczącej. Nadal bowiem administracja wierzyła w szybki rozpad koalicji sowiecko–nazistowskiej³¹.

Spółeczeństwo amerykańskie oczekiwało jednak początkowo znacznie bardziej konkretnych antysowieckich i profińskich kroków. Finlandia reprezentowała bowiem wszystko to, co ceniono i podziwiano w Ameryce: demokrację, wolne wybory, pragmatyzm, rzeczowość. Jak wykazały badania Gallupa z połowy grudnia 1939 r., 88% Amerykanów sympatyzowało z Finlandią, a tylko 1% z Rosją. Z tych 88% aż 56% opowiadało się za szeroką ekonomiczną, finansową, żywnościową i dyplomatyczną pomocą³².

Zarówno w Kongresie, jak i w prasie zaczęły się też pojawiać coraz głośniejsze żądania bardziej restrykcyjnej polityki wobec sowieckiego kolosa, wyrażającej się np. wycofaniem ambasadora z Moskwy czy zerwaniem w ogóle stosunków dyplomatycznych i powrotem do polityki sprzed uznania rządów komunistycznych na Kremlu w 1933 r. Niektórzy, jak senator William Borah z Idaho czy Burton Wheeler z Montany, otwarcie wyrażali żal, że wówczas przyczynili się do nawiązania stosunków amerykańsko–sowieckich. Senator Richard Russell z Georgii agresję sowiecką na Finlandię określił jako wydarzenie najbardziej tragiczne ze wszystkich tragicznych wydarzeń 1939 r. Senator William H. King z Utah wołał: „mój kraj nie będzie dłużej chwycił za krwawą rękę Stalina”. Herbert C. Hoover, permanentny antagonistą Roosevelta, dzień 30 listopada uznał za najsmutniejszy dla każdego prawego i uczciwego człowieka na ziemi i żądał wycofania ambasadora Steinhardta, podobnie jak w 1938 r. po nocy kryształowej w Niemczech wycofany został z Berlina ambasador Hugh Wilson. Niektórzy republikanie próbowali nawet postulat zerwania stosunków dyplomatycznych z Rosją przekuć w program partyjny. Służyć temu miała m.in. specjalnie wydana przez Republikański Komitet Narodowy broszura zawierająca antykomunistyczne wypowiedzi oponentów nawiązania stosunków dyplomatycznych w 1933 r. Wśród nich znaleźli się m.in. republikańscy prezydenci Warren Harding, Calvin Coolidge, Herbert Hoover oraz republikańscy sekretarze stanu Henry Stimson czy Frank Kellogg, laureat pokojowej nagrody Nobla z 1929 r.³³

Hull i Roosevelt dawali się być tym wszystkim zakłopotani, tym bardziej że w samej administracji i w Departamencie Stanu pojawiły się rozdzźwięki i dyskusje. Nawet najbliższy współpracownik prezydenta, jego wieloletni przyjaciel, Sumner Welles, opowiadał się za natychmiastowym zerwaniem stosunków dyplomatycznych. Ostrożny zawsze Moffat, choć również dostrzegał niewiele zysków z dalszego podtrzymywania dyplomatycznych relacji, to jednak w przeciwieństwie do Wellesa preferował ich utrzymanie, uznając, że nie oznacza to wcale akceptacji sowieckiej polityki i sowieckiego reżimu. Przestrzegał, że zerwanie dyplomatycz-

³¹ C. Hull, op. cit., s. 707.

³² *The Gallup Poll. Public Opinion 1935–1971*, v. I, 1935–1948, ed. G. H. Gallup, New York 1972, s. 197.

³³ „New York Times” 1 XII 1939, s. 1, 4 XII 1939; T. Maddux, op. cit., s. 116–117; T. B. Jacobs, op. cit., s. 67–69; R. Sobel, op. cit., s. 150; R. B. Levering, *American Opinion and the Russian Alliance 1939–1945*, Chapel Hill 1976, s. 33.

nych stosunków z Moskwą będzie prowadziło w konsekwencji do eskalacji działań w postaci np. konieczności podjęcia analogicznych kroków wobec pozostałych agresorów, tzn. wobec Berlina i Tokio. Z kolei Berle przyznawał bez cienia wątpliwości, że ruch w kierunku zerwania stosunków dyplomatycznych prowadzi donikąd, a Loy Henderson odrzucał poddanie się, jak mówił, powszechnej hysterii. Ambasador Steinhardt wręcz przestrzegał przed ośmieszeniem się. Jego zdaniem, wszelkie dostępne dyplomatyczne środki były za słabe, by przemówiły do Rosjan. W rezultacie administracja Roosevelta nie podjęła żadnych decyzji, pozostawiając stosunki dyplomatyczne z Moskwą takimi, jakimi były dotychczas, na niezmiennych zasadach. Kongres również nie podjął żadnych wiążących decyzji mimo zażartych dyskusji i sporów³⁴.

Rząd w Helsinkach musiał być niemile zaskoczony takim obrotem spraw, jeszcze bowiem 5 grudnia Procopé w trakcie rozmowy z Moffatem przedłożył trzypunktowy projekt oczekiwanej od USA pomocy. Oprócz pożyczki w wysokości już 60 mln dol. oraz zakupu sprzętu i materiałów wojennych, w tym przede wszystkim samolotów, pojawiło się — pod wpływem nasilających się opinii i pogłosek — fińskie oczekiwanie na zerwanie przez Waszyngton stosunków dyplomatycznych ze Związkiem Sowieckim. Procopé nie ukrywał jednak zaniepokojenia, że niektórzy republikanie ten właśnie postulat wykorzystywali jako oręż przeciw administracji Roosevelta³⁵.

Nie mniejszy oficjalny dystans zachował Departament Stanu wobec zgłoszonej przez fińskiego delegata Rudolfa Holsti na forum Ligi Narodów prośby o rozpatrzenie niczym niesprobowanej agresji sowieckiej na Finlandię i podjęcie odpowiednich, przewidzianych konwencją kroków. Jak donosił z Genewy amerykański konsul generalny Tittmann, Zgromadzenie Ligi Narodów 14 grudnia uchwaliło wykluczenie Związku Sowieckiego ze swoich szeregów przy nieobecności delegacji sowieckiej oraz przy wstrzymaniu się od głosowania delegacji szwajcarskiej, chińskiej, bułgarskiej, łotewskiej, estońskiej i litewskiej. Delegacja szwedzka zastrzegła odmowę udziału w ewentualnych przyszłych sankcjach³⁶.

Do najbardziej zagorzałych amerykańskich orędowników usunięcia Związku Sowieckiego z Ligi Narodów należał, jak się wydaje, William Bullitt. Już 1 grudnia, po spotkaniach z Josephem Avenolem, sekretarzem generalnym Ligi, oraz fińskim posłem w Paryżu wystosował do Roosevelta i Hulla prośbę o nakłonienie Francuzów i Anglików do podjęcia bardziej zdecydowanych antysowieckich działań w Genewie. Hull, jak podaje w swoich wspomnieniach, odpowiedział: „Nie jesteśmy członkami Ligi Narodów i nie możemy namawiać Francuzów czy Brytyjczyków do działań, których sami nie podejmiemy. Obaj z prezydentem uważamy, że w obecnej sytuacji (ze względu na duży izolacjonistyczny sentyment) musimy być wyjątkowo ostrożni i unikać wszelkich powiązań z politycznym rozwojem sytuacji w samej Lidze Narodów, jak i z akcjami przez nią podejmowanymi”. Tymczasem sam Bullitt już po wojnie w 1948 r. w jednym z artykułów zatytułowanym *How We Won the War and Lost the Peace*, zamieszczonym na łamach czasopisma „Life” utrzymywał, że Roosevelt, zbulwersowany agresją sowiecką, dołożył ze swej strony wszelkich możliwych starań, by Związek Sowiecki został z Ligi Narodów wyklu-

³⁴ *Moffat Papers...*, s. 280–281; *Navigating the Rapids...*, s. 274–275; T. Maddux, op. cit., s. 118; W. L. Langer, S. Everret Gleason, *The Challenge to Isolation 1937–1940*, New York 1952, s. 332.

³⁵ Memorandum by the Chief of Division of European Affairs (Moffat) to the Under Secretary of State (Welles), Washington 5 XII 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 1021–1023.

³⁶ V. Tanner, op. cit., s. 104; The Consul General at Geneva (Tittman) to the Secretary of State, Geneva 3 XII, 13 XII, 14 XII 1939, The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 5 XII 1939, w: FRUS. SU 1933–1939, s. 800–806.

czony³⁷. Unikając jednak konsekwentnie formalnych ostrzejszych działań antysowieckich, które drażniłyby Moskwę, hołdując jeszcze nadziei uratowania ogólnego pokoju światowego, administracja Roosevelta zaczęła zastanawiać się nad doraźnymi sposobami i możliwościami przyjscia z pomocą walczącej Finlandii. Tym bardziej, że niecodzienny „spektakl”, jak to określił historyk Robert Divine³⁸, bohaterkiego, skutecznego stawiania oporu potężnej, wręcz gigantycznej, komunistycznej Rosji przez mały demokratyczny naród urastał do rangi symbolu walki dobra ze złem, cywilizacji z antychrystem i barbarzyństwem. Imponował, wzbudzał powszechne zdumienie i podziw. Bohlen napisał: „Podobnie jak pozostali Amerykanie, byłem oburzony sowieckim atakiem na Finlandię. Był to niesprokrowany brutalny atak. Dopiero po latach uświadomiłem sobie, że wojna fińska, choć moralnie nieusprawiedliwiona, prawdopodobnie uratowała Rosjan od późniejszej okupacji niemieckiej. (...) Ujawniła ogrom nieprzygotowania. Rząd sowiecki wierzył własnej propagandzie o niepokonanej Armii Czerwonej. W wyniku wojny zimowej musiał podjąć wiele środków mających na celu jej uleczenie”³⁹.

Spółeczeństwo amerykańskie od razu, od pierwszych dni, zaczęło uczestniczyć w akcjach pomocy oraz zbiórkach pieniężnych na zakup lekarstw, środków opatrunkowych, kocy czy odzieży dziecięcej. Kwestowano na specjalnie zorganizowanych festynach, koncertach, pokazach, odczytach, konkursach. Uroczysta i podniosła atmosfera zbliżających się Świąt Bożego Narodzenia sprzyjała dodatkowo temu masowemu i powszechnemu poparciu, jak i hojności darczyńców. Patronatem od strony formalnej tak spontanicznego i żywiołowego ruchu zajęły się przede wszystkim dwie organizacje: Amerykański Czerwony Krzyż, którego filię od razu wycofano z Polski, kierowany z nominacji Roosevelta przez Normana Davisa, oraz rywalizujący i skonfliktowany z nim Finish Relief Fund, założony przez byłego prezydenta USA, Herberta Clarka Hoovera⁴⁰.

Szczególnie ten ostatni zapisał się na trwale w historii akcji pomocy, zaskarbiając sobie wdzięczność i oddanie Finów. Do języka fińskiego trafiło nowe słowo: *hooveri*, oznaczające dobry, życzliwy uczynek⁴¹. Fundacja Hoovera w ciągu niespełna czterech miesięcy trwania wojny sowiecko-fińskiej uzbierała niebagatelną kwotę ok. 3 mln dol. Dla porównania podobna, lecz cicha i mało efektowna akcja pomocy Hoovera dla Polski przyniosła w okresie od września do listopada zaledwie 35 tys. dol.⁴² Co złośliwi dopatrywali się jednak w motywach eksprezydenta podjęcia ambicjonalnej gry przeciw administracji Roosevelta bądź zarzucali mu antysowieckie, a nie profińskie motywacje, bądź też doszukiwali się osobistej i małostkowej chęci zrekompensowania porażki w sprawie pomocy dla Polski. Zarzuty te i pretensje w niczym nie pomniejszały jego roli.

Rozmach, jaki z czasem przybrały akcje pomocy humanitarnej, był imponujący. Do najgłośniejszych i najbardziej spektakularnych należał wiec na Madison Square Garden w Nowym Jorku, zorganizowany w grudniu z inicjatywy burmistrza miasta Fiorello La Guardia pod ha-

³⁷ C. Hull op. cit., s. 709–710; Bullitt to F. D. Roosevelt, Paris 19 XII 1939, w: *For the President Personal and Secret. Correspondence Between Franklin D. Roosevelt and William C. Bullitt*, ed. O. H. Bullitt, Boston 1972, s. 393–395; W. Bullitt, *How We Won the War and Lost the Peace*, „Life”, 30 VIII 1948, s. 92.

³⁸ R. Divine, *The Reluctant Belligerent. American Entry Into World War II*, New York 1979, s. 83.

³⁹ Ch. Bohlen, *Witness to History 1929–1969*, New York 1973, s. 94.

⁴⁰ *The Secret Diary of Harold L. Ickes. Roosevelt's Secretary of Interior*, v. III, *The Lowering Clouds 1939–1941*, New York 1956, s. 95–96; *The War Diary of Breckinridge Long. Selections from the Years 1939–1944*, ed. F. L. Israel, University of Nebraska 1966, s. 34–35, 37–40.

⁴¹ H. Parafianowicz, *Mit Herberta Clarka Hoovera w międzywojennej Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 1984, nr 1, s. 110.

⁴² *The War Diary of Breckinridge Long...*, s. 40.

slem „Let's help Finland”, który zgromadził 15-tysięczny tłum. W Carnegie Hall zorganizowany został koncert z udziałem artystów fińskich oraz NBC Symphony Orchestra i Metropolitan Opera, a w styczniu w sali balowej Hotelu Waldorf–Astoria impreza „Help Finland Cabaret”. Podczas jednego ze spotkań licytowano przedmioty należące do sław świata artystycznego, np. sarong Dorothy Lamour, wieczorowe rękawiczki Greta Garbo czy krawat Jamesa Cagneya. Wielu aktorów, np. Katherine Hepburn, zakładało swoje własne komitety. Na Broadwayu część dochodów z przedstawień również przekazywano na fundusz pomocy. Kasę fundacji zasilili wchodzący na ekrany film *Przeminęło z wiatrem*, którego specjalne seanse odbywały się z udziałem posła fińskiego Procopé'a czy katolickiego duchownego ojca Edmunda E. Walsha. Meetingi i wiece uświetniali swoją obecnością czelowi politycy: sekretarz skarbu Henry Morgenthau, senatorowie Millard Tydings, Robert Taft czy Arthur Vandenberg, a także światowej sławy emigranci Thomas Mann czy Aleksander Kiereński, zmarły w USA w 1970 r. W wielu miastach amerykańskich, takich jak Chicago, Los Angeles, Denver czy St. Louis, urządzano imprezy pod nazwą „Nights for Finland”. Rozpoczęto nawet nakręcanie filmu „Ski Patrol”, który wszedł na ekrany w maju już po zakończeniu wojny sowiecko-fińskiej i od strony artystycznej został nisko oceniony przez krytyków jako cikliwy melodramat. Jak podsumowuje Robert Sobel, nie było praktycznie Amerykanina, który by nie śpiewał, tańczył, deklamował, grał w bingo, bridge'a czy w inny sposób nie uczestniczył w akcjach na rzecz Finów⁴³.

W pracach niektórych amerykańskich badaczy pojawia się nuta rozczarowania czy pretensji pod adresem prezydenta Roosevelta za wyraźny dysonans między działaniami administracji a społecznymi oczekiwaniami. Robert Sherwood napisał o zagubieniu prezydenta, a Sobel stwierdził nawet „Roosevelt był zawsze większym interwencjonistą niż całe społeczeństwo amerykańskie. W czasie wojny zimowej role odwróciły się”⁴⁴. Teza ta nie wydaje się słuszna. Roosevelt był zawsze wsłuchany w każde drgnienie amerykańskiej opinii, wykazując w tym duże wyczucie, polityczną intuicję i doświadczenie. Nigdy nie robił nic wbrew społeczeństwu, choć czasem umiejętnie nim manipulował. Wiele świadczy, że i tym razem potrafił odróżnić emocje i wzburzenia chwili od stałych oczekiwań Amerykanów. Nie można było jednocześnie realizować dwóch sprzecznych, wykluczających się idei: zaangażowania, szerokiej pomocy walczącej Finlandii, restrykcji wobec Rosji z izolacjonizmem, neutralnością i tradycyjnym trzymaniem USA z dala od wojny. Dość szybko emocje wsparł pragmatyzm, a sympatię wobec Finów — ekonomiczna kalkulacja. Roosevelt doskonale to rozumiał i przewidział. Jeżeli nawet miał jakieś szersze interwencjonistyczne koncepcje, to nie ujawniał ich jeszcze, ani nie forsował nie naciskał, wszelkie decyzje scedował na Kongres. Wbrew czasem mylącym pozorom to właśnie na Kapitolu podjęto ostateczne decyzje o kształcie, zakresie i wielkości pomocy dla Finów. Moffat określił w tym czasie politykę Roosevelta wobec Kongresu „zręczną taktyką wolnej ręki”.

Jednym z pierwszych tego przykładów była kwestia spłaty kolejnej raty długu, przypadająca na 15 grudnia 1939 r. Przypominała o tym Finom oficjalna korespondencja wystosowana przez Hulla w imieniu Departamentu Skarbu 2 grudnia. Walcząca Finlandia, sama potrzebująca finansowej pomocy, zdobyła się na heroiczny wysiłek, uiszczając pełną kwotę 234,693 dol. w przewidzianym terminie⁴⁵. W Waszyngtonie wywołało to niemałą konsternację nawet wśród

⁴³ T. B. Jacobs, op. cit., s. 80–83, 88–89; R. Sobel, op. cit., s. 110; „New York Times” 19 XII 1939, 21 XII 1939, 26 XII 1939, s. 22, 27 XII 1939, s. 5, 28 XII 1939, s. 4, 7 II, s. 18, 25 II, s. 34.

⁴⁴ R. Shenwood, *Roosevelt and Hopkins. An Intimate History*, New York 1948, s. 123; R. Sobel, op. cit., s. 109.

⁴⁵ The Secretary of State (Hull) to the Minister of Finland (Procopé), Washington 2 XII 1939, The Minister of Finland (Procopé) to the Secretary of State (Hull), Washington 14 XII 1939, DAFR, v. II, s. 522–523.

najbardziej pryncypialnych Amerykanów. Proponowano odesłanie tej raty z powrotem do Helsinek przy formalnym jej zaliczeniu, przesłanie na Fiński Czerwony Krzyż, anulowanie całego dalszego długu, a nawet zwrot wszystkich dotychczasowych zapłaconych już rat w wysokości 8 mln dol. Roosevelt na konferencji prasowej 5 grudnia, zapytany przez dziennikarzy, zapowiedział wstrzymanie przekazania tej kwoty Departamentowi Skarbu i przesłanie jej na specjalnie utworzone odrębne konto bankowe do czasu podjęcia ostatecznej decyzji przez Kongres. W postanowieniu tym, jak powiedział sekretarzowi zasobów wewnętrznych Ickesowi, sugerował się działaniami swego kuzyna prezydenta Theodora Roosevelta (1901–1909) wobec Chin w czasie powstania bokserów. Na sugestie zaś przyjaciela Herberta Bayarda Swope'a o anulowanie w ogóle raty odpowiedział w liście z 7 grudnia „Mogę być dobrotliwym dyktatorem albo wszechmocnym świętym Mikołajem, ale cały czas działam zgodnie z prawem ustanowionym przez Kongres. (...) Chciałbym pomóc Finlandii, ale czy tego chcemy czy nie Kongres nadal istnieje”⁴⁶. Po wielu jednak debatach ani Senat, ani Izba Reprezentantów nie były w stanie zadecydować. Wbrew wcześniejszym deklaracjom pieniądze te nie zostały Finom zwrócone. Pozostały w USA, służąc potrzebom Amerykanów. Udało się jedynie rezolucją nr 272 z czerwca 1940 r. ustanowić moratorium na następne 2 raty w 1940 r. mimo zgłoszenia przez Procopé'a dalszej gotowości spłat⁴⁷.

Największe jednak debaty i kontrowersje wzbudził przedłożony na Kapitolu projekt udzielenia pożyczki Finlandii w wysokości 60 mln dol. z przeznaczeniem na swobodny, niczym nieograniczony zakup w Ameryce⁴⁸. Projekt na początku stycznia 1940 r. zgłoszony został w Izbie Reprezentantów przez Franka Hooka, a w Senacie przez Prentisa Browna, po czym trafił do odpowiednich komisji celem rozpatrzenia⁴⁹. Gorące sprzeciw budziła możliwość zakupu w ramach tego kredytu broni i amunicji. Uznano to za groźny precedens. Pamiętać należy, że nawet w ramach fundacji Hoovera zebrane dotąd środki przeznaczane były wyłącznie na humanitarną pomoc cywilną, np. na żywność. Według badań Gallupa przeprowadzonych pod koniec stycznia 1940 r., 58% Amerykanów akceptowało amerykański kredyt dla Finlandii, z czego jednak aż 61% opowiedziało się przeciw wykorzystaniu tej pożyczki na zakup samolotów, broni i innych materiałów wojennych⁵⁰. Lider większości w Izbie Reprezentantów, Sam Rayburn, teksańczyk, pragnąc pogodzić zachowanie amerykańskiej neutralności z pomocą dla Finlandii, zaproponował nawet otwarcie, by w ramach przyznanego kredytu rząd w Helsinkach kupował oferowane przez Amerykanów produkty rolnicze, po czym odsprzedawał na rynkach światowych i za uzyskane w ten sposób pieniądze nabywał poza USA potrzebne środki wojenne⁵¹.

⁴⁶ The Six Hundred and Third Press Conference, 5 XII 1939, w: PPA FDR, v. 1939, s. 59–594; *The Secret Diary of Harold L. Ickes...*, v. III, s. 80; F. D. R. to Herbert Bayard Swope in New York, The White House 7 XII 1939, w: F. D. R. *Letters 192 1945*, v. II, s. 964.

⁴⁷ The Minister of Finland (Procopé) to the Secretary of State (Hull), 12 VI 1940, The Secretary of Treasury (Morgenthau) to the Senate Committee on Finance (Harrison), 11 VI 1940, Joint Resolution to Authorize the Postponement of Payment of Amounts Payable to the United States by the Republic of Finland on its Indebtedness under Agreement between that Republic and the United States dated May 1, 1923 and May 23, 1932, approved June 15, 1940, w: DAFR, v. II, s. 524–528.

⁴⁸ A Bill to Provide Certain Loan to the Republic of Finland by the Reconstruction Finance Corporation (S. 3069), 76th Cong., 3d Session, DAFR, v. II, s. 391.

⁴⁹ T. B. Jacobs, op. cit., s. 130–159.; A. Schwartz, op. cit., s. 20–25; T. Maddux, op. cit., s. 121–122; R. Sobel, op. cit., s. 123–134; USWA 1940, s. 30–34.

⁵⁰ *The Gallup Poll...*, s. 207.

⁵¹ USWA 1940, s. 32.

Finowie nie mieli już jednak czasu na tak złożone i przedłużające się operacje handlowe. Nowego zmasowanego ataku sowieckiego spodziewali się pierwotnie już w połowie stycznia 1940 r. Nastąpił on po ustąpieniu wielkich mrozów, 2 lutego, i po 10 dniach walk spowodował tragiczne spustoszenia w fińskiej obronie, przełamując linię Mannerheima, którą następnie do połowy marca zdobywano etapami. Możliwość zakupu środków wojennych w USA stała się zatem dla rządu w Helsinkach sprawą priorytetową. Poseł fiński w Waszyngtonie, Procopé, kilkakrotnie, m.in. 15 grudnia, 28 grudnia, 9 stycznia, ponawiał prośbę o przyznanie na ten cel pożyczki w wysokości 60 mln dol. 12 stycznia poseł amerykański w Helsinkach, Schoenfeld, informował Departament Stanu o planowanym przyjeździe do Waszyngtonu fińskiego generała Vilho Pettera Nenonena, szefa fińskiej komisji wojskowej, w celu przedłożenia listy najpotrzebniejszych zakupów militarnych. Do spotkania fińskiego wojskowego z Hullem doszło 22 stycznia, w trakcie którego zostało złożone memorandum. Hull, stosując uniki, zalecił przedstawienie tegoż memorandum Josephowi Greenowi, szefowi Wydziału Kontroli Departamentu Stanu. Sekretarz stanu uprzedził też swego gościa o małym prawdopodobieństwie dokonania rządowych wojskowych zakupów w USA⁵².

Tymczasem na Kapitolu nadal trwały dyskusje. Niektórzy, jak np. Charles McNary, broniąc się przed jawną próbą zrzucenia całej odpowiedzialności na Kongres, żądali od Roosevelta określenia jasnej linii postępowania⁵³. Hull, według zapisków Moffata, stał natomiast na stanowisku niesugerowania czegokolwiek. Obawiał się bowiem, że w roku wyborów prezydenckich nadal liczna grupa izolacjonistów w Kongresie wykorzysta każdą nadarżającą się okazję do ataku na administrację. Roosevelt w przeciwieństwie do Hulla uważał, że to właśnie milczenie wywołało ataki opozycji. 16 stycznia 1940 r. prezydent wystosował zatem list do Senatu i Izby Reprezentantów, ale jak ocenił Moffat, tak „rozcieńczony” w swej treści, że aż zdumiał nawet najbliższych współpracowników⁵⁴. Roosevelt wyraził w nim niebudzącą wątpliwości chęć Amerykanów udzielenia pomocy walczącej Finlandii. Przypomniał swoje decyzje w sprawie części długu spłaconego przez Helsinki. Zapewniał, że udzielenie kredytu nie pociągnie za sobą wciągnięcia USA do wojny i sugerował rozszerzenie funduszu Export Import Bank zajmującego się dotychczas pożyczkami na zakup produktów rolniczych. Zastrzegł jednakże, że wszelkie decyzje leżą wyłącznie w gestii Kongresu⁵⁵. „Procopé — zapisał Moffat zaraz po spotkaniu z posłem fińskim — wymachiwał rękami, wrywał włosy z głowy. Był tak roztrzęsiony, że aż przykro było patrzeć. Dał do zrozumienia, że list prezydenta jest wielką zdradą, «tragicznym dokumentem», który nigdy nie powinien zostać napisany ani też podpisany przez prezydenta”⁵⁶. W Helsinkach propozycja Roosevelta została przyjęta z dużym rozczarowaniem. Premier Ryti starał się przede wszystkim uzmysłowić amerykańskiemu posłowi Schoenfeldowi straty dla Finlandii wynikłe z obligatoryjnego wyłączenia z zakupów kredytowych artykułów wojskowych. Natomiast były minister spraw zagranicznych, Hackzell, zwracał uwagę na

⁵² Memorandum of Conversation by the Adviser on International Economic Affairs (Feis), Washington 15 XII 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 1030–1031; Memorandum of Conversation, by the Secretary of State, Washington 9 I, 22 I 1940, The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 12 I 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 274, 276, 279; *Navigating the Rapids...*, s. 280.

⁵³ T. B. Jacobs, op. cit., s. 141.

⁵⁴ *Moffat Papers...*, s. 282–283.

⁵⁵ A Recommendation for an Increase in the Credit Fund to Finance Export of Agricultural Surpluses and Manufactured Products Other than Implements of War, 16 I 1940, w: PPA FDR, v. 1940, s. 49–51.

⁵⁶ *Moffat Papers...*, s. 283.

dotychczasowe reakcje amerykańskie, dające duże nadzieje na znacznie bardziej konkretną pomoc⁵⁷.

W Kongresie natomiast list ten zainicjował długą i gorzką (*bitter*) dyskusję oraz stworzył dylemat wyboru między dwiema skrajnymi propozycjami: daleko idącą Browną-Hooka i bardzo umiarkowaną Roosevelta. Dla Johna Bassetta Moore'a oznaczało to trudne pytanie o drogę na przyszłość. Zaakceptowany precedens oznaczałby pomoc każdemu kolejnemu państwu wklanemu w wojnę⁵⁸. Pierwszy projekt, który wyszedł z senackiej komisji bankowości i walut (*banking and currency*) nie wspominał nawet w ogóle o Finlandii. Dopiero po dyskusji ogólnej, trwającej od 9 lutego, Senat 13 lutego zaakceptował w głosowaniu 49: 27 nową ustawę, uwzględniającą także szczególnie przypadek fiński. Wszelkie kredyty, podobnie jak dotychczas, miały być udzielane za pośrednictwem Export-Import Bank, którego kapitał podniesiono ze 100 do 200 mln dol. Każdy kraj regularnie spłacający długi mógł jednorazowo ubiegać się o pożyczkę do wysokości 20 mln dol. Odrębny zapis przydzielał Finlandii maksymalną kwotę 20 mln dol., co stanowiło wyróżnienie, jako że rząd w Helsinkach otrzymał już 14 grudnia 1939 z Export Import Bank 10 mln dol.⁵⁹ Łącznie zatem dla walczących Finów przewidziano kredyt w wysokości 30 mln dol. — tzn. o połowę mniejszy od wnioskowanego przez Procopé'a. Utrzymano też w mocy zakaz wykorzystania przyznanego pieniędzy na towary inne niż rolnicze. Finlandia nie mogła zatem z tych środków dokonywać zakupu broni, amunicji i innych materiałów wojennych⁶⁰.

Ustawa po przegłosowaniu w Izbie Reprezentantów stosunkiem głosów 168:51 weszła w życie 2 marca 1940 r. wraz z podpisaniem jej przez prezydenta, na 5 dni przed przyjazdem delegacji fińskiej do Moskwy na pertraktacje końcowe oraz na 10 dni przed zawarciem w Moskwie traktatu pokojowego wieńczącego wojnę sowiecko-fińską. Nic dziwnego zatem, że Whitney Shepardson i William Scroggs w *The United States in World Affairs* amerykańską akcję pomocy scharakteryzowali jednym zdaniem: „Za późno i za mało dla Finlandii” (*Too late and too little for Finland*) i dodawali: „Finowie nie posiadali broni, ale dysponowali ogromną ilością najlepszego gatunku masła” (*No guns, but the very best butter*). Dorothy Thompson w „New York Herald Tribune” napisała ostrzej: „Największe na świecie państwo neutralne spoliczkowało Finlandię na oczach wszystkich, a stało się to zaraz po tym, jak ją kokietowało i zwodziło”⁶¹.

Jedynie ślady militarnej pomocy amerykańskiej dla Finlandii zawierały się praktycznie w umożliwieniu pod koniec grudnia rządowi w Helsinkach zakupu z własnych fińskich funduszy nowych 44 samolotów brewster od prywatnych amerykańskich producentów. Ale, jak podkreśla historyk Travis B. Jacobs, w styczniu, dwa tygodnie po transakcji, tylko 8 samolotów było gotowych tzn. złożonych, oblatanych, rozłożonych, zapakowanych i przygotowanych do transportu drogą morską do Norwegii, skąd przewiezione do Szwecji miały być ponownie złożone i dostarczone Finlandii. Inny historyk amerykański, Andrew Schwartz, wspomina o dostawie 176 karabinów maszynowych, 60 tys. masek gazowych oraz 60 mln naboju, natomiast Robert So-

⁵⁷ The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 18 I, 18 II 1940, The Secretary of State to the Minister in Finland (Schoenfeld) Washington 30 I 1940, w: FRUS 1940, s. 278, 282–283, 290–291.

⁵⁸ T. B. Jacobs., op. cit., s. 152.

⁵⁹ Principal Credits Granted by the Export-Import Bank, I VII 1939–I VI 1940, w: DAFR, v. II, s. 554.

⁶⁰ An Act to Provide for Increasing the Lending Authority of the Export-Import Bank of Washington, and for other Purposes Approved 2 III 1940, w: DAFR, v. II, s. 392.

⁶¹ USWA 1940, s. 23–24, 29–30, 36–39.

bel dodaje jeszcze pewną bliżej nieokreśloną liczbę moździerzy i dział przeciwczołgowych⁶². Dopiero na początku lutego amerykański weteran I wojny światowej, gen. John F. O’Ryan, założył odrębną organizację o nazwie „Fighting Fund for Finland” w celu zebrania prywatnych środków na broń i amunicję dla walczących Finów. Wówczas też Hoover uwzględnił inną pomoc niż tylko humanitarną ze środków zebranych przez swoją fundację, choć sam do końca stał na stanowisku wyłącznie wsparcia pozamilitarnego.

Z upływem czasu, jak donosił m.in. Bullitt z Paryża, kwestia ogólnej zagranicznej pomocy dla Finlandii, w tym przede wszystkim francuskiej i brytyjskiej, znacznie się skomplikowała wobec stanowiska sąsiednich rządów skandynawskich. Neutralna Szwecja, która udzielała Finlandii szerokiej pomocy, dostarczając np. rudę żelaza czy ochotników i zezwalając na tranzyt zaopatrzenia, stanowczo odmówiła, podobnie jak i Norwegia, zgody na przemarsz wojskowych oddziałów alianckich spieszących na pomoc Finlandii. Bullitt wspominał też m.in. o gotowości gen. Władysława Sikorskiego przekazania żołnierzy polskich do ataku na Petsamo⁶³. Powszechnie jednak było wiadome, że bez konkretnej dużej pomocy z zewnątrz Finowie nie będą w stanie długo stawiać oporu przeważającej sile wroga. Nierówna liczebnie walka musiała doprowadzić wcześniej czy później do katastrofy.

Wraz zatem z działaniami na frontach oraz zabiegami o zakupy wojskowe za granicą rząd Rista Rytiego⁶⁴, sprawujący władzę od grudnia 1939 r., poszukiwał równoległe dyplomatycznych sposobów doprowadzających do zawieszenia broni i podpisania z Moskwą pokoju. 5 stycznia Ryti w rozmowie z amerykańskim posłem Schoenfeldem przedstawił luźną sugestię pośrednictwa Stanów Zjednoczonych, a także Włoch, krajów skandynawskich i Niemiec w celu wysondowania stanowiska Kremla. 9 stycznia sugestia ta przybrała już bardziej konkretne pisemne formy. Wobec poufnych informacji dodatkowo zgromadzonych przez Departament Stanu o gotowości rządu tak fińskiego, jak i sowieckiego do rozmów, Hull upoważnił 27 stycznia Steinhardta do przeprowadzenia sondażowej rozmowy z Mołotowem. Rozmowa ta, przeprowadzona 2 lutego, podobnie jak następna z 28 lutego, nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Mołotow, choć uprzejmy, był zasadniczy, skryty, mało konkretny, nie ujawniający zamiarów, często natomiast zarzucający administracji amerykańskiej antysowieckie nastawienia, wywołujące, co mocno podkreślał, rosyjską nieufność i obawy. Nie było tajemnicą, że w okresie wojny sowiecko-fińskiej stosunki amerykańsko-sowieckie były złe i osiągnęły najniższy punkt krytyczny. O ile jednak jeszcze 2 lutego amerykański ambasador nie wykluczał możliwości zaakceptowania przez Kreml pośrednictwa Stanów Zjednoczonych, to później odrzucał już taką ewentualność, pisząc: „na tym etapie rząd sowiecki nie życzy sobie mediacji prowadzonych przez państwa trzecie”⁶⁵.

Posel amerykański w Helsinkach, Schoenfeld, dokładniej informowany przez stronę fińską, już wcześniej donosił o sowieckich poszukiwaniach możliwości nawiązania kontaktu z Fi-

⁶² The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 30 XII 1939, w: FRUS 1939, v. I, s. 1037–1038; T. Jacobs, op. cit., s. 173; A. Schwartz, op. cit., s. 27; R. Sobel, op. cit., s. 99–100.

⁶³ Bullitt’s Telegram to the Secretary of State, Paris 15 I 1940, w: *For President Personal and Secret...*, s. 400–402.

⁶⁴ Risto Ryti zastąpił Aima Cajandera na stanowisku premiera Väinö Tanner, nowy minister spraw zagranicznych, objął funkcję po Eljasie Errko, który został wysłany na placówkę do Szwecji. Juhani Passikivi powrócił ze Szwecji, by objąć funkcję ministra bez teki, a od 7 czerwca posła w Moskwie.

⁶⁵ The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 5 I, 9 I 1940, The Secretary of State to the Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt), Washington 27 I 1940, The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 2 II, 28 II, 7 III 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 271–272, 274–275, 281–282, 284–286, 295–298.

nami na terenie Szwecji. W rzeczywistości fiński minister spraw zagranicznych, Väinö Tanner, prowadził już na początku lutego zainicjowane jeszcze w styczniu sekretne rozmowy z sowiecką posłanką w Sztokholmie, Aleksandrą Kollontaj. Kolejne spotkania Tannera z Kollontaj nastąpiły 13 i 26–27 lutego⁶⁶.

Steinhardt więcej aktualnych informacji otrzymywał od posła szwedzkiego w Moskwie. 28 lutego informował zatem Departament Stanu o gotowości rządu sowieckiego zakończenia wojny, ale na warunkach znacznie twardszych niż poprzednio. Mowa była już o przesmyku karelskim z włączeniem miasta Wyborg. Kwestią otwartą, według raportu Steinhardta, pozostawała też dalsza działalność marionetkowego komunistycznego rządu „ludowej republiki demokratycznej Finlandii”, powołanego przez Kreml w Terijoki 2 grudnia 1939 r. Co prawda, zdaniem ambasadora, Moskwa całkowicie przeliczyła się, sądząc, że utworzenie rządu Otta Kuusinen, nawiązanie z nim stosunków dyplomatycznych i podpisanie paktu wzajemnej pomocy i przyjaźni oraz agresja na Finlandię wystarczą do pokonania Finów, to jednak sygnalizował możliwość ewentualnych kłopotów. O ile bowiem, jak napisał, Mołotow zdawał się w ogóle zapominać o istnieniu rządu w Terijoki, o tyle Kalinin postulował włączenie Kuusinen do nowego powojennego rządu fińskiego⁶⁷.

7 marca Steinhardt uprzedzał sekretarza stanu o zamiarach władz sowieckich ponownego zaproszenia Finów na rozmowy do Moskwy, a posła w Helsinkach o gotowości Rosjan do zakończenia wojny, choć na bardzo ciężkich warunkach. Jeszcze tego samego dnia poseł amerykański w Sztokholmie Sterling, po rozmowie z fińskim posłem Eljasem Errko, przekazywał dokładniejsze poufne informacje o rozmowach sowiecko-fińskich prowadzonych w ostatnich kilku tygodniach. Errko w rozmowie z amerykańskim dyplomatą nie ukrywał żalu, rozczarowania, rozgoryczenia czy przygnębienia, wywołanych koniecznością wchodzenia w układy z agresorem. Finlandia, pozbawiona jednak oczekiwanej militarnej pomocy sprzymierzeńców skandynawskich, jak i pozostałych sojuszników, popychana dyplomatycznymi naciskami Sztokholmu i Berlina ku pertraktacjom z Moskwą, ponosząca coraz większe straty na frontach, nie była w stanie dłużej samotnie stawiać oporu. Premier Ryti uznał za mniejsze zło poddanie się drastycznym sowieckim żądaniom niż dalsze prowadzenie działań wojennych, nieuchronnie prowadzące do zagłady, do wymazania państwa z map świata⁶⁸.

Delegacja fińska — jak informował Steinhardt 8 marca — przybyła do Moskwy wieczorem 7 marca. Natychmiastowe półtoragodzinne spotkanie Steinhardta z Mołotowem, a następnie z fińską delegacją umożliwiło stronie amerykańskiej poznanie najważniejszych punktów sowieckich warunków pokojowych jeszcze przed ich podpisaniem. Kreml żądał: wydzierżawienia miasta Hanko wraz z półwyspem Hanko i okalającymi go wyspami, cesji przesmyku karelskiego z Wyborgiem i zatoką Wyborg, północnozachodniego wybrzeża jeziora Ładoga z włączeniem Sortawali, zachodniej części półwyspu rybackiego oraz obszaru o długości 75 km i szerokości 20–25 km umożliwiającego kolejowe połączenie Leningradu z Murmańskiem przez Kandalaksę. Oddawał natomiast Petsamo. „(...) żadne dodatkowe warunki — pisał ambasador

⁶⁶ The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 5 II 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 287; A Kastory, op. cit., s. 86–95, 98–99.

⁶⁷ The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt), Moscow 28 II 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 293–294, a także wcześniejsze spostrzeżenia dotyczące rządu Kuusinen: The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 2 XII, 3 XII 1939, 18 XII, w: FRUS 1939, v. I, s. 1017–1021, 1032–1033.

⁶⁸ The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 7 III 1940, The Minister in Sweden (Sterling) to the Secretary of State, Stockholm 7 III 1940, The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 7 III 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 297–299.

amerykański — nie zostały postawione ani w związku z kompozycją rządu fińskiego, ani postawieniem rządu Kuusinen, ani paktem wzajemnej pomocy”⁶⁹.

Traktat pokojowy został podpisany ostatecznie tuż przed północą 12 marca 1940 r. Ze strony sowieckiej sygnowali go Mołotow, Żdanow i gen. Wasilewski, ze strony fińskiej Ryti, Paasikivi, gen. Walden i prof. Voionmaa⁷⁰. Łącznie Finlandia traciła 10% swojego terytorium. 12% ludności, tj. ok. 450 tys. osób zamieszkałych na terenach cedowanych zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domostw bez żadnych odszkodowań i natychmiastowego przesiedlenia w obszar nowych granic państwa. Finlandia traciła też 10% przemysłu tekstylnego, chemicznego i metalurgicznego. Utrata głównych portów dezorganizowała dotychczasowy eksport drzewa, drewna i artykułów papierniczych oraz import żywności i surowców naturalnych.

Oficjalną reakcją Stanów Zjednoczonych na podpisanie traktatu pokojowego było oświadczenie prezydenta Roosevelta, wydane 13 marca 1940. „Naród fiński — powiedział m.in. Roosevelt — swoimi niedoścignymi walorami i stanowczym oporem w obliczu przeważającej siły wroga wygrał swoje moralne prawo do życia w trwałym pokoju i niepodległości, której tak bronił. (...) Naród i rząd fiński powiększył tym samym szacunek i przyjaźń, jakimi był zawsze obdarzany przez rząd i naród amerykański. Zakończenie obecnej wojny nie zabiera małemu narodowi jego odwiecznego prawa bronięcia swej integralności przed atakiem silniejszego”⁷¹.

Spółeczeństwo amerykańskie, jak zgodnie podkreślają badacze, przyjęło ze zdziwieniem, niedowierzaniem, a nawet z rozczarowaniem wiadomość o zaprzestaniu działań wojennych i ciężkich warunkach pokojowych narzucanych Finom. Za sprawą prasy Amerykanie, do końca utrzymywani w złudnym przeświadczeniu fińskich zwycięstw mimo czasem chwilowych porażek, wierzyli w dalszy dzielny opór, w dalszą walkę demokracji z komunizmem. Z trudem zatem przyszło im zaakceptować kolejne zwycięstwo kolejnego dyktatora — Stalina. Zdaniem wydawców *The United States in World Affairs*, Finlandia, która od czasów zakończenia I wojny światowej należała, mimo różnic kulturowych i językowych, do strefy krajów skandynawskich, teraz po latach powracała do sowieckiej strefy wpływów⁷². Świadczyć mógł o tym choćby stanowczy protest Kremla wobec planów utworzenia fińsko-szwedzko-norweskiego paktu obronnego. Jak informowali ambasador w Moskwie Steinhardt oraz posłowie — w Sztokholmie Sterling i w Helsinkach Schoenfeld, Kreml jasno dał do zrozumienia, że jakkolwiek pakt nordycki będzie traktować jako akcję przeciw sobie, jako łamanie postanowień traktatów podpisanych przez Finlandię⁷³.

Roosevelt oficjalnie podzielał rozczarowanie milionów Amerykanów. Jeszcze przed zakończeniem wojny, zabezpieczając się przed zarzutami w zbliżającej się kolejnej kampanii prezydenckiej, przypuścił atak na Rosję. Nie chcąc uchodzić za życzliwego wobec reżimu sowieckiego, w jednym z przemówień wygłoszonych do delegatów Kongresu Młodzieży Amerykańskiej określił Związek Sowiecki jako najbardziej absolutną dyktaturą i wyraził m.in. dezapro-

⁶⁹ The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 8 III, 9 III 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 305–306, 307–308.

⁷⁰ The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 13 III 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 314–317; Treaty of Peace Between the USSR and Finland 12 III 1940, w: SDFP, v. III, s. 421–423.

⁷¹ White House Statement Expressing the Respect and Warm Regard of the People of the United States for Finland, 13 III 1940, w: PPA FDR, v. 1940, s. 100–101.

⁷² USWA 1940, s. 39–40.

⁷³ The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 26 III 1940, The Minister in Finland (Schoenfeld) to the Secretary of State, Helsinki 28 III 1940, The Minister in Sweden (Sterling) to the Secretary of State, Stockholm 28 III 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 320–323.

batę tak dla rządów robotniczych, jak i masowych czystek i prześladowań religijnych⁷⁴. Administracja Roosevelta mimo traktatu pokojowego nie odwołała moralnego embarga. Hull, indagowany przez sowieckiego ambasadora w Waszyngtonie Umańskiego, tłumaczył: „Nie wiemy, kiedy Związek Sowiecki uwikła się w kolejną wojnę”. Była to też pośrednia odpowiedź na ogłoszoną 31 marca decyzję Rady Najwyższej Związku Sowieckiego o przekształceniu karelskiej autonomicznej republiki poszerzonej o obszary zdobyte w wojnie z Finlandią w karelo-fińską republikę sowiecką⁷⁵.

Podpisanie traktatu przez Moskwę stawiało przed amerykańską administracją pytanie o przyszłą politykę Związku Sowieckiego. Rozważaniom na ten temat ambasador Steinhardt poświęcił cały odrębny raport z 20 marca. Forsowane przez Stalina, wbrew opinii dowódców Armii Czerwonej i członków Politbiura, dążenie do zakończenia wojny i zarzucenie idei całkowitego podboju Finlandii, określił jako przejaw polityki realizmu i rozważań. Nie wykluczał bowiem obaw Stalina przed uwikłaniem się w wojnę na dwóch frontach, szczególnie gdyby Francja i Anglia uderzyły w rejonie Kaukazu między Baku a Batumi. Najistotniejszym obszarem zainteresowań dla Rosjan i przedmiotem ich rywalizacji z mocarstwami zachodnimi stawały się teraz, zdaniem ambasadora, rejony południowe: Bałkany, Morze Czarne i Kaspijskie. Punkt ciężkości przesuwiał się znad Bałtyku ku Bałkanom. Przewidywał zatem poprawę relacji Kremla z Turcją czy Iranem w celu zablokowania ewentualnego kontryderżalnego aliantów w tym regionie⁷⁶.

Zdaniem Roberta Sobela, dla Amerykanów wojna sowiecko-fińska stanowiła ekscytujący epizod, umożliwiający żywiołowe uwolnienie i uzewnętrznienie antytotalityrnych uczuć. Z czasem jednak uwagę ich zajęły nowe sprawy, jak zagrożenie krajów skandynawskich przez III Rzeszę czy szanse Roosevelta w trzeciej kadencji prezydenckiej. Również Robert Levering podkreśla znaczne zmniejszenie amerykańskiego zainteresowania Rosją i Finlandią w połowie 1940 r. w prasie, publikacjach czy radiu. Finlandia jako państwo neutralne, nie uczestniczące w wojnie, zniknęło na długi okres z pierwszych stron gazet⁷⁷.

The United States of America and the Soviet-Finnish War of 1939-1940

In the USA and particularly among American society, Soviet aggression against Finland (30 November 1939) produced an unexpected lively reaction — sympathy, understanding and support for the small, 4 million-strong nation in the distant north. This truly extraordinary response proved to be unique: the initially considerable involvement of the Roosevelt Administration in support of „brave little Finland” seemed to forecast a general change in American policy towards the Soviet Union.

Already during the early days of the war, American society immediately initiated the organisation of a relief campaign and money collections for medications, dressings, blankets and children's clothes. The funds were gathered at specially organised festivities, concerts,

⁷⁴ „Do Not Seek or Expect Utopia Overnight. Do Not Seek or Expect a Panacea...” Address to the Delegates of the American Youth Congress, Washington DC, 10 II 1940, w: PPA FDR, v. 1940, s. 85-94.

⁷⁵ The Charge in Soviet Union (Thurston) to the Secretary of State, Moscow 1 IV 1940, w: FRUS 1940, v. I, s. 324; The Memorandum by the Secretary of State, Washington 2 IV 1940, w: FRUS 1940, v. III, s. 266.

⁷⁶ The Ambassador in Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 20 III 1940, w: FRUS 1940, v. III, s. 188-189.

⁷⁷ R. Sobel, op. cit., s. 164-166; R. Levering, op. cit., s. 36.

shows, lectures and competitions. The uplifting atmosphere of the approaching Christmas season additionally favoured mass-scale universal support as well as generosity. The formal patrons of the spontaneous movement were predominantly two organisations: the American Red Cross, supervised by Norman Davis, appointed by President Roosevelt, and the competing Finnish Relief Fund, established by former President Herbert Clark Hoover. In the course of not quite four months, the Hoover Foundation collected an impressive sum of about 3 million dollars. The impetus of the humanitarian relief campaign was imposing. One of the most celebrated and spectacular events was the „Let's help Finland” meeting held in Madison Square Garden in New York by the city's mayor, Fiorello La Guardia, which attracted a crowd of 15 000. A Gallup poll from mid-December 1939 demonstrated that 88% of Americans sympathised with Finland, and only 1% — with Russia. Out of this total of 88% as much as 56% opted for extensive economic, financial, food and diplomatic assistance.

Numerous American politicians and Congressmen urged such forms of protest and drastic steps towards the Kremlin as withdrawing the American ambassador from Moscow, or severing diplomatic relations. Some spoke in favour of US diplomatic steps on the international forum aimed at excluding the Soviet Union from the League of Nations. President Roosevelt and Secretary of State Hull appeared to be embarrassed by this outcry, even more so considering that the Administration itself was also rent by heated discussions. Despite the fact that the President unofficially disapproved of Soviet policy, the ultimately dominating official line was pragmatic, i. e. the avoidance of harsh anti-Soviet steps. All undertakings which could have reinforced an alliance between Stalin and Hitler were feared. The neutrality statute was not applied in the case of the officially unannounced Soviet-Finnish conflict in order to avoid rendering Russia an officially warring side. On the other hand, the Americans announced a „moral embargo”, involving supplies of, e. g. aeroplanes to Russia, while American specialists and engineers working in Russia returned home. On-the-spot attempts at assisting Finland included, e. g. a declaration of transferring the rate of the debt paid by the Fins to a special bank account, to be used later, and permission for the purchase of 44 aeroplanes from private producers.

The government in Helsinki, grateful for the American support campaign, attempted to obtain credit for arms and munitions. The decisions made by the Congress ultimately proved unsatisfactory for the Finnish side. After numerous weeks of debates and competence disputes between the executive and legislative authorities, the Capitol decided to grant credit considerably smaller than the anticipated sum and, additionally, not to be intended for the purchase of arms. At the time, America ineffectively tried to combine two mutually exclusive ideas: involvement and wide assistance for Finland, together with restrictions vis a vis Russia, on the one hand, and the heretofore isolationism, neutrality and traditional American distance from all wars, on the other hand.